

Interview met Willem van der Meiden

*In deze serie interviews laten we mensen aan het woord over het streven naar een duurzame en eerlijke maatschappij; mensen die weleens bij ons voorgaan – vaak over andere thema's – en van wie we vermoeden dat zij ons ook als groene Dominicus wat te zeggen hebben. Deze keer spreekt Hans Opschoor **Willem van der Meiden** (1954), theoloog en journalist, verbonden geweest aan Kerk en Wereld (inmiddels opgeheven), aan HN-Magazine (later opgegaan in VolZin), tot vorig jaar aan STEK. Hij is als pastor en inspirator verbonden aan de Parklaankerk in Driebergen en actief betrokken bij de heruitgave van het werk van de in 1976 overleden theoloog K.H. Miskotte - een naam die in het interview zal terugkeren.*

In september 2021 hield Zevendedagsadventist en oud-politicus Marianne Thieme de Jacoba van Tongerenlezing in de Amsterdamse Keizersgrachtkerk. Een van haar punten was dat christenen een slechte naam hebben bij natuur- en milieubeschermers. Wat vind jij daarvan, en waarom is dat?

De weerstand tegen het je bezighouden met de natuur zit in kerkelijk Nederland op verschillende plekken op uiteenlopende punten. In de protestantse orthodoxie is er weerstand tegen zich bezighouden met duurzaamheid, met een groene toekomst omdat dat afleidt van een veel belangrijker gevonden agenda die met heil en verlossing te maken heeft in geestelijke zin. Miskotte, een protestantse theoloog waar ik veel mee bezig ben en een groot natuurliefhebber, verzette zich tegen natuurverering omdat dat heidens was (zei hij). Het zou leiden tot de schepping aanbidden in plaats van de schepper.

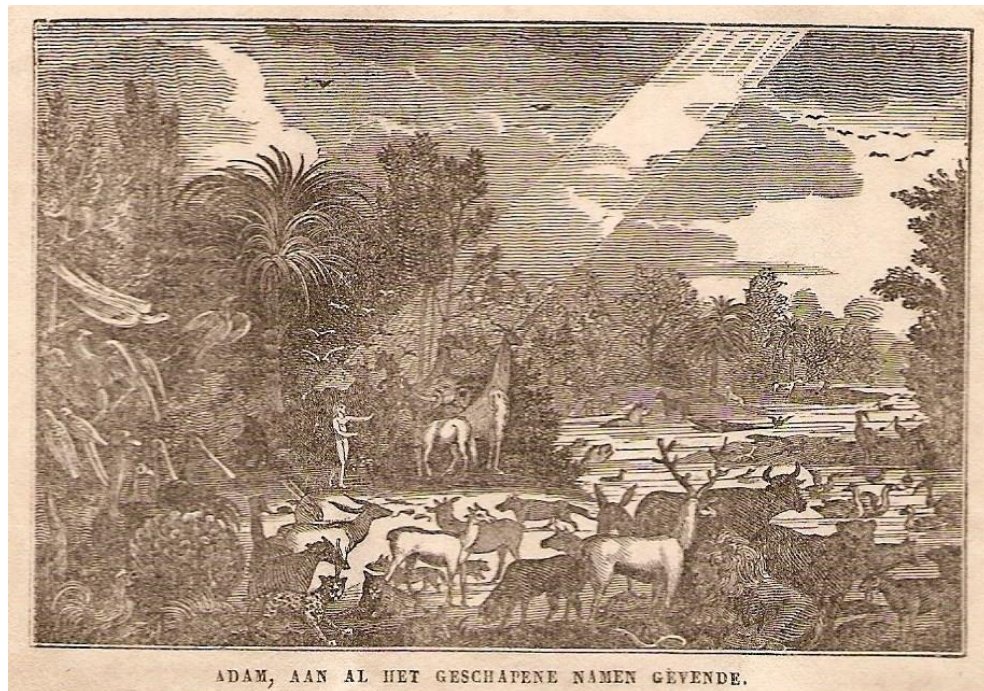
Trouwens, die weerstand zit niet alleen in de kerken, maar ook in uit de Verlichting voortkomende ideologieën als (neo-)liberalisme en socialisme. Altijd waren er gelukkig wel uitzonderingen. In het socialisme waar ik een beetje uit kom, bijvoorbeeld de socialist Ger Harmsen, en de natuurbeschermer Jac. Thijsse. Maar in de bredere bewegingen werd natuur geen item. Je gaat denken dat het vanaf ongeveer 1900 ontdekte punt van de natuur overal als lastig werd ervaren omdat het afleidde van de vanouds gangbare punten op de agenda's van die ideologieën. "Niet uit onze koker", moet er zijn gedacht. Ik denk dat de gemeenschappelijke noemer in deze weerstand was dat acties voor duurzaamheid en bescherming van natuur en milieu botsten met een gedeeld stevig vooruitgangsgeloof bij al die stromingen. En mocht er dan toch te weinig gebeuren, dan zou de techniek ons in de toekomst oplossingen bieden.

Het milieu kwam vijftig jaar geleden op tafel, vanuit wetenschappelijke hoek, in de vorm van een rapport aan de Club van Rome. De stelling was dat er milieugrenzen waren aan de economische groei. Viel dat kwartje? Men beijverde zich vaak om die boodschap te bagatelliseren of om hem buiten spel te zetten. Ook daarop waren natuurlijk uitzonderingen: rapporten binnen de kerken, acties links en rechts, er werd een heus ministerie voor milieu opgetuigd, maar een werkelijke omslag bleef uit.

Was er niet iets specifiek aan de "christelijke" omgang hiermee? Thieme wijst het wat zij noemt: "mens-centrale denken" in de kerken aan; daardoor zou men in het algemeen te weinig oog hebben voor bijvoorbeeld de dieren of het milieu.

Dat is een terecht punt. Het onder christenen gangbare mensbeeld is toch dat van de mens als "kroon van de schepping", die naar Gods beeld gemaakt, ook een beetje God mag spelen door de

dieren namen te geven, daardoor wel een plek boven de schepping uit krijgend (of nemend: je moet nooit vergeten dat het mensen waren die de Bijbelboeken schreven). Niet de mens, maar de sabbat is de kroon van de schepping: de rustdag. En in de oudtestamentische theologie van het sabbats- en jubeljaar hoort bij die rust ook nadrukkelijk het weer tot haar bestemming komen van de natuur. Miskotte zou over de schepping zeggen dat de Ene voor het geloof van Israël in zijn schepping scheidend (en in die zin bevrijdend) bezig was: licht uit duisternis, het droge uit het water. Hoe theologische beelden op de mens en de schepping uitpakten in de dagelijkse beleving van kerkmensen, wordt prachtig geïllustreerd in kinderbijbels. Daar vond ik een prachtige plaat uit de 19de eeuw. We zien daar Adam, als een beheerder alle geschapene dieren namen gevend en zijn plek

wijzend, bestraald met goddelijk licht van boven; hij alleen als redelijk wezen. In Genesis mocht de mens na de Zondvloed al die dieren op een paar na bovendien ook gaan eten. Een 'vulgair' theologisch antropocentrisme heeft nogal wat consequenties - onder andere een verenging van het blikveld tot de mens in sociaal en in theologisch verband.

Meer in het algemeen: mensen zijn in die visie de natuur gaan zien als een soort van voorraadkast voor de samenleving. Netter gezegd, er kwam een functionele benadering: wat betekent de natuur voor ons.

Thieme vroeg in die lezing: waar blijft de stem van kerken in het klimaatdebat? In een latere brief van 180 theologen en milieuorganisaties aan de leiding van de PKN vraagt men de PKN om "een profetisch standpunt in te nemen".

Voor heel wat mensen en kerkelijke autoriteiten is het de vraag of dit soort kwesties wel behoren tot hun bagage - tot waar ze mee bezig waren. Ondanks dat is er af en toe wel iets. De Raad van Kerken in Nederland publiceerde een paar jaar terug een boekje: "Van God is de Aarde". Thieme ziet dat nog niet doorsijpelen naar concrete actie, maar een begin daarvan is er wel. Links en rechts in parochies en gemeentes waren er al lang werkgroepen die proberen duurzaamheid concreet te maken en te vertalen in verandering. Er zijn actiegroepen als Christian Climate Action die luid en creatief demonstreren en zelfs aandringen op burgerlijke ongehoorzaamheid.

Je krijgt niet de indruk dat de kerkelijke instellingen zich tegenwoordig als aanklagende Jeremia's bezighouden met het doorprikken van de groen klinkende praatjes in politiek en bedrijfsleven. Het lijkt of men door diplomatiek met milieukwesties om te gaan, de kool en de geit wil sparen. Of ook de geit dat overleeft, is dan maar de vraag. Is er voor het onderbouwen van duidelijk spreken niet een soort scheppingstheologie nodig?

Dat zou best kunnen, al zou dat naar mijn mening niet voldoende zijn. Er zijn nogal wat aanzetten tot zulke theologieën, en het is misschien een belangrijke taak voor theologen om daar kritisch naar te kijken in het licht van recente opvattingen over de relatie maatschappij-natuur. Zo is er bijvoorbeeld Miskotte's visie. Natuur, schrijft hij, is datgene wat "als voorwerp is gegeven, waarmee ik kan omgaan, wat ik beheersen en genieten kan". Er is de daarop lijkende gedachte van de mens als rentmeester over de schepping die spreekt uit die kinderbijbelplaat. De mens, niet als eigenaar, maar wel als baas van het spul - met een mandaat van die eigenaar. Dat soort visies doen nu eigenlijk verouderd aan. Er zijn mensen die dan aan revisie gaan doen met de bijbel in de hand, en bijvoorbeeld Genesis 1 herlezend, tot de conclusie komen dat dat mandaat werd ingeperkt door de taak de schepping "bewaarend" te beheren.

Ik heb er moeite mee om op die manier Bijbel passages dingen te laten zeggen die echt verder gaan dan waar ze ooit voor werden opgeschreven - hoe handig dat soms lijkt als je je sterk maakt voor een andere relatie tot de natuur. Die relatie mens-natuur was destijds op hele andere manieren problematisch dan tegenwoordig. Dus je moet in de bijbel geen tien geboden voor duurzaamheid zoeken.

"De mens" staat centraal inclusief zijn betrokkenheid op zijn leefwereld. Als de mens "naar Gods beeld geschapen" is, dan moet hij zich ook spiegelen aan dat beeld. Gods scheppen in Genesis is steeds: het goede halen uit de chaos, licht uit duisternis, land uit water, het leven uit de aarde. Daar moet de mens mee doorgaan.

Eeuwen later, nadat de wereld zijn neus stootte tegen de milieugrenzen aan de vooruitgang, ontwikkelde de Wereldraad van Kerken een begrip als rechtvaardigheid in ecologische verhoudingen, en vroeg de paus om een "ecologische bekering" tot respect en eerbied in de omgang met de Aarde en de armen. Zo gemotiveerd, vanuit je eigen bronnen en het eigensoortig licht dat daaruit schijnt (om de Visienota van de PKN te citeren), zouden kerkelijke instanties zich kunnen mengen in de maatschappelijke discussie over bijvoorbeeld de klimaat- en stikstofproblematiek. Ondertussen zitten mensen in gemeentes, parochies en andere gemeenschappen met de vraag wat zij nou zelf kunnen.

In mijn Driebergs pastoraal café spraken we met vooral oudere mensen na over die lezing van Thieme. Daar bleek dat mensen zich vaak machteloos voelen tegenover die grote crises. Wat moeten ze nou? De multinationals zullen niet wakker liggen als mijn gemeenteleden bij hen aanbellen. Of de overheid aanspreekbaar is, is zeer de vraag. Het vertrouwen daarin is fors gedaald. En dat, terwijl er eigenlijk een systeemverandering nodig is. Sommigen verwachtten oplossingen vanuit de technologie, maar wat doe je daaraan vanuit Driebergen of Den Haag? Anderen leggen het hoofd in de schoot en laten het over aan de toekomstige generaties om hun problemen op te lossen. Er heerst een soort moedeloosheid. Veel denken over een groene toekomst in de kerken focust op hoe mensen individueel hun verantwoordelijkheid kunnen nemen en dan kweek je vanzelf moedeloosheid. Intussen kan Tata Steel zijn gang gaan en vliegen passagiersvliegtuigen leeg rond om landingsrechten veilig te stellen.

Iemand stelde ooit de vraag: "hoe maak je van zich krachteloos voelende *ikken* een standvastig *wij*". Wat kunnen we doen om door die trieste zwartgalligheid door te breken.

Een proces van rouw om wat we zullen moeten missen? Maar ook dat slaat neer. Helpt hoop niet meer? Dat is toch een van de kroonjuwelen van onze religie. Thieme verwachtte veel van een hoopvolle boodschap van rechtvaardigheid, liefde en mededogen.

Hoop zou de moed kunnen geven om toch aan te dringen op een echte aanpak van moeilijke problemen in plaats van die voor ons uit te schuiven. Om te voorkomen dat na ons letterlijk de zondvloed uitbreekt. Wil dat politiek doortikken, dan zal er wel een breed maatschappelijk draagvlak moeten zijn voor die verandering. Of dat er is, is nog niet echt duidelijk. Men lijkt zich vaak drukker te maken over de vraag wie de lasten van die verandering zullen moeten gaan opbrengen, en of die wel eerlijk worden verdeeld. Dat laatste is nog steeds helemaal de vraag.

Daarnaast is er de morele kant van de zaak: er is een algemeen belang dat zelfs het bestaan van toekomstige generaties omvat. Hoop kan je helpen over je kortzichtige eigenbelang heen te kijken en gewoon, zoals Havel dat zei, het goede te doen of je daarvoor in te zetten. Ik denk dat dat gericht moet zijn op verandering van economische structuren en machtsverhoudingen, en zich niet mag verengen tot oproepen om alleen individuele gedragsverandering. Als je wilt dat mensen minder gaan vliegen, dan werkt het beter om kerosine te gaan belasten en korte vluchten te stoppen, dan alleen mensen voor te houden dat ze de trein moeten pakken of thuis moeten blijven.

Wat dan weer moedeloos kan maken is dat het stemgedrag in eigen land nou niet bepaald werkt in de richting van die systeemveranderingen, en dat het internationale politieke klimaat met al die autocratische regimes ook alleen maar behoudzuchtig op de eigenbelangen is gericht. Dat vraagt om nieuwe hoop - waarbij we ideeën als die van Havel goed kunnen gebruiken.

Het is onduidelijk wat op korte termijn veranderbaar is. Veel harde gronden voor hoop zijn er niet. Maar dan kan de kracht blijken van "*en toch*"-achtige verhalen. Zoals dat van die herder in een kale, verdroogde streek in de Provence die in 1910 met zijn schapen rondtrok en elke dag een paar eikeltjes in de grond stopte. De schrijver van het verhaal, Jean Giono, zag die man voor de eerste wereldoorlog, en bezocht hem voor het laatst na de tweede wereldoorlog. De herder was toen 87 jaar. De streek was "gelijk Lazarus uit de doden opgestaan"; het was een bosrijke lusthof geworden, een paradijs. Je vindt zulke verhalen overal. Boeren in Afrika die door bomen te planten de oprukkende Sahara intomen. Van niks toch iets maken. Die mensen maken misschien zelfs geen "wij", maar ze doen gewoon wat ze doen, omdat ze het goed vinden.

Dat soort verhalen doorvertellen - je vindt er heel wat in religieuze bronnen zoals de bijbel - dat is wat wij tegen moedeloosheid kunnen doen. Dat zijn de eikeltjes die wij kunnen planten. De tegenstander heeft grotere kanonnen en zwaardere munitie, maar vaak genoeg winnen de eikeltjes het toch.